

Liefdadigheid vs. duurzaam sociaal werk met betrekking tot het voedingsvraagstuk in de Watersportbaan

Opdracht in het kader van het vak burgerschap, vermaatschappelijking en
onzichtbare zorg

Verantwoordelijke lesgever: Prof. Dr. Griet Roets

Academiejaar: 2019 – 2020

Sien Cardoen - 01508896

Emilie De Nil - 01504614

Jasmijn Dhaene - 01507324

Marie-Lou Libbrecht - 01405247

Annelien Peeters - 01507641

Janne Vanoppen - 01502670

Valerie Vercauteren - 01509713

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Solidariteit in de New Charity Economy	4
2.1. De welvaartsstaat	4
2.2. Koude solidariteit onder druk	4
2.3. New Charity Economy	5
3. Situering van het voedingsvraagstuk in de Watersportbaan	7
3.1. Duurzaam sociaal werk	7
3.2. Voeding in de wijk van de Watersportbaan	7
4. Casestudies voedselvoorzieningen	9
4.1. Inleiding	9
4.2. Toreke vzw	9
4.2.1. Algemene situering	9
4.2.2. Link met Watersportbaan	10
4.3. Sociale kruidenier	11
4.3.1. Algemene situering	11
4.3.2. Link met Watersportbaan	13
4.4. De Site	14
4.4.1. Algemene situering	14
4.4.2. Link met Watersportbaan	16
4.5. Let's Save Food	17
4.5.1. Algemene situering	17
4.5.2. Link met Watersportbaan	18
4.6. Spanningsvelden	19
4.6.1. Voedselnood versus duurzaamheid	19
4.6.2. Sociale mix versus doelgroepuitdagingen	20
4.6.3. Gedeelde versus verdeelde verantwoordelijkheid	21
5. Ideeën voor de faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen	23
5.1. Het opzetten van een 'buurtvak'	23
5.2. Mogelijke hindernissen	25
6. Conclusie	27
Bronnen	29

1. Inleiding

In de wijk Watersportbaan is heel wat hoogbouw terug te vinden. Deze dateert uit de periode na de Tweede Wereldoorlog (1959-1965) en de bouwstijl is gebaseerd op het modernisme en postmodernisme (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2020). De hoogbouw voorziet de wijk van heel wat sociale woningen. Voor meer info over de sociale hoogbouw verwijzen we graag naar het spoor van groep 5. Deze hoogbouw zal het onderwerp zijn van deze reeks papers omdat net deze kampt met een heleboel uitdagingen die de leefbaarheid onderdrukken. De wijk huisvest bewoners met diverse achtergrond en afkomst. Daarnaast kampt de wijk met groeiende sociale problemen zoals: kansarmoede, sociale isolatie, psychische kwetsbaarheid, middelenmisbruik, dakloosheid, werkloosheid, migratie, etc. Verder wordt de ruimtelijke invulling van de wijk fysiek afgebakend en doorsneden door onder andere de Watersportbaan, de Leie en de Blaarmeersen. Dit brengt enkele uitdagingen met zich voor zowel de woonomgeving als de publieke (groene) ruimte. De afwezigheid van sociale en economische voorzieningen in de buurt creëert bovendien een gebrek aan sociale cohesie. (Baes, Deceur, & Everaert, z.d.)

In dit luik gaan we dieper in op het gebrek aan de fysieke nabijheid van voorzieningen in de wijk, en meer bepaald van voedingsvoorzieningen. De wijk Watersportbaan kent immers een gebrek aan voldoende en gevarieerde voorzieningen voor voedsel. In Amerikaans onderzoek worden dergelijke plaatsen beschreven als 'food deserts' (Volckaert, De Decker & Leinfelder, 2019). Vanuit de vaststelling dat de wijk Watersportbaan een 'voedingswoestijn' is, wordt getracht een antwoord te formuleren op volgende vraag: Wat kan de betekenis zijn van sociaal werk in het opzetten van praktijken inzake voeding die duurzaam zijn op zowel sociaal als ecologisch vlak?

Om deze vraag te onderzoeken, wordt eerst de rol van sociaal werk in de New Charity Economy (NCE) toegelicht. Daarna wordt het voedselvraagstuk in de Watersportbaan uitgediept, waarbij de koppeling gemaakt wordt met het aspect van duurzaamheid. Vervolgens worden enkele bestaande voedselvoorzieningen belicht om te kijken welke succesverhalen en valkuilen er kunnen meegenomen worden in ons advies naar de context van de Watersportbaan. In de conclusie worden enkele ideeën aangereikt die voortvloeien uit de voorgaande delen.

2. Solidariteit in de New Charity Economy

2.1. De welvaartsstaat

De tweede helft van de 20e eeuw stond volledig in het teken van de uitbouw van de welvaartsstaat, die op dat moment werd beschouwd als de grootste verwezenlijking van de mensheid tot dan toe (Van Langendonck, z.d.). Deleeck (2008, in Naert, Algoed, Crombez, Marneffe & Vereeck, 2016) omschrijft de welvaartsstaat aan de hand van een aantal karakteristieken. Vooreerst komen welvaartsstaten voor in hoogontwikkelde landen. Daarnaast stelt Deleeck dat de welvaartsstaat streeft naar volledige werkgelegenheid. Een derde kenmerk van de welvaartsstaat is het feit dat de staat voorziet in de zorg van de burgers en hen bestaanszekerheid biedt als grondrecht 'van de wieg tot het graf'. Dit gebeurt door middel van sociale zekerheid in de ruime zin, waarbij overheden en sociale organisaties binnen de gemengde economie de marktafhankelijkheid trachten te corrigeren. Een belangrijke ontwikkeling hierin is de invoering van de sociale bescherming, waaronder de systemen van sociale zekerheid en sociale bijstand (Van Langendonck, z.d.). Daarnaast voorziet de welvaartsstaat eveneens rechten zoals onderwijs en huisvesting (Naert et al., 2016). Deze karakteristieken maken duidelijk dat de staat een beschermende rol op zich neemt ten aanzien van de burgers.

De welvaartsstaat – in het bijzonder het systeem van sociale zekerheid – is gebaseerd op formele, door de staat georganiseerde solidariteit, ook wel koude solidariteit genoemd (Komter, 2004). Deze solidariteit is gebaseerd op verplichte verzekeringen, waarbij iedereen gebonden wordt zijn steentje bij te dragen (Naert et al., 2016). Op die manier laten de verzekeringen toe gebruik te maken van de voordelen van de welvaartsstaat wanneer nodig. Zo zijn mensen solidair met elkaar op een 'koude' manier, zonder te weten met wie ze precies solidair zijn.

2.2. Koude solidariteit onder druk

De koude vorm van solidariteit staat de laatste jaren onder druk. De samenleving wordt sinds de tweede helft van de 20e eeuw immers geconfronteerd met nieuwe sociaal-maatschappelijke uitdagingen. Denk hierbij maar aan migratie, veranderende gezinssamenstellingen, vergrijzing, duurzaamheidsvraagstukken, etc. De verwachting die hieraan vasthangt is dat we onze solidariteit uitbreiden zodat degene die nadelen ondervinden van deze nieuwe trends ondersteund worden. Een tweede gewicht op de koude solidariteit is afkomstig van de veranderende aard van de economie, waardoor er druk komt te staan op de economische groei. De gelijktijdige uitbreiding van de cirkels van solidariteit

en de instabiliteit van de economie zetten de koude solidariteit aldus onder druk. Cantillon (2016, p. 145) vat dit als volgt samen:

Als gevolg van een aangehouden vertraagde economische groei; van belangrijke gelijktijdige structurele veranderingen in de economische productiewijze (de postindustriële transitie) en in de sociale en demografische structuur van de bevolking (individualisering, emancipatie van de vrouw, gezinsverdunding- en destabilisering); van het milieuvraagstuk; van de globalisering en het prangende migratievraagstuk, raakt het geïstitutionaliseerde evenwicht tussen het economische en het sociale (...) grondig verstoord.

Bovenstaande evoluties zorgen ervoor dat solidair zijn meer vraagt van burgers dan voorheen. Er wordt steeds vaker geflirt met de grenzen van solidariteit waardoor de focus steeds meer op warme solidariteit komt te liggen. De rol van informele, spontane en vrijwillige solidariteit wordt alsmat groter (Komter, 2004). Denk hierbij maar aan liefdadigheidsinitiatieven zoals de inzameling voor baby Pia, donaties aan goede doelen (zoals gebeurt bij de Warmste Week) en voedselbedelingen. Hoewel dit soort initiatieven bewonderingswaardig en onmisbaar zijn, mogen ze de koude solidariteit niet vervangen. Veel van deze liefdadigheidsinitiatieven missen immers een structurele focus. Er ontstaat bijgevolg een discussie inzake de reikwijdte en verantwoordelijkheid van de welvaartsstaat en hoe dergelijke 'warme' initiatieven zich hiertoe verhouden (Kessl, Oechler & Schröder, 2019). Het is kortom belangrijk om te zorgen voor een balans tussen koude en warme solidariteit zonder de essentie van de welvaartsstaat te ondergraven.

2.3. New Charity Economy

Kessl, Oechler en Schröder (2019) stellen een nieuw systeem voor op basis van vrijwilligers. Dit systeem legt zich toe op de verspreiding van overschotten van basisgoederen aan zij die het nodig hebben. In dit opzicht spreken zij over de New Charity Economy (NCE). Het gevecht tegen armoede is zodoende geen exclusieve aangelegenheid meer van de geïstitutionaliseerde en professionele sociaal werk diensten. Er ontstaat een link tussen de liefdadigheidseconomie en sociaal werk (Kessl et al., 2019).

De NCE bekritiseert de manier van armoedereductie vanuit de welvaartsstaat en loopt bijgevolg niet parallel met de geïstitutionaliseerde systemen van sociale zekerheid (Kessl et al., 2019). Er is immers sprake van een mix tussen zowel formele sociaal werkpraktijken als liefdadigheidsinitiatieven. Hoewel de NCE kan worden beschreven in relatie tot de welvaartsstaat, roept dit tegelijkertijd een vraag op naar een transformatie van de manier waarop het middenveld, de economie en de overheid zich binnen de welvaartsstaat tot

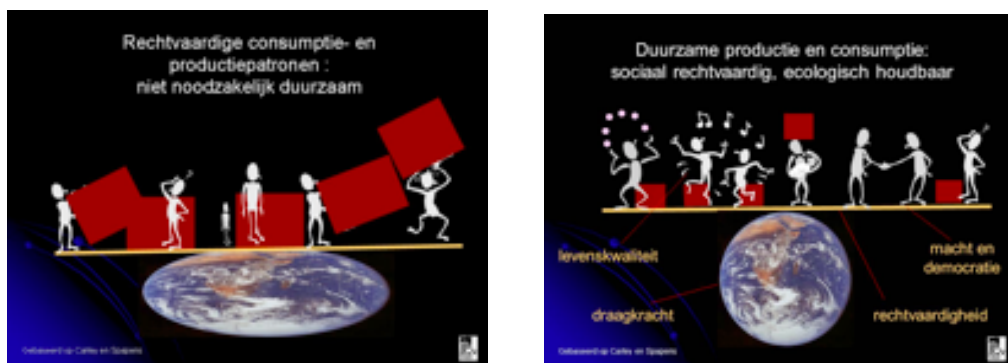
elkaar verhouden (Kessl et al., 2019). Het is een nieuwe vorm van herverdeling van basisgoederen en heeft invloed op vormen van steun die vroeger uitsluitend onder de verantwoordelijkheid van de staat en haar instanties vielen (Kessl et al., 2019).

Zoals aangehaald streeft een NCE naar alternatieve vormen van armoedereductie. Dit wordt vaak gerealiseerd door een vrijwilligerswerking en onder andere door de verspreiding van overschotten van basisgoederen uit het dominante economisch circuit. Praktijken die volgens de NCE-logica's werken, zijn dus afhankelijk van de overschotten en de goodwill van vrijwilligers. Dit houdt het risico in dat deze praktijken geen langdurige werking opzetten. Om dit te vermijden kan er gezocht worden naar manieren om de duurzaamheid van praktijken te garanderen. Omwille van bovenstaande redenering en om uiteindelijk een antwoord te kunnen bieden op de geformuleerde vraagstelling wordt hieronder ingegaan op het duurzaamheids- en voedingsvraagstuk omtrent de Watersportbaan als 'voedselwoestijn'.

3. Situering van het voedingsvraagstuk in de Watersportbaan

3.1. Duurzaam sociaal werk

Het concept duurzaamheid kan, naast de algemeen gekende ecologische invulling, ook beschouwd worden vanuit een sociaal perspectief. Dit laatste houdt in dat sociale veranderingen een duurzaam effect kunnen genereren voor de samenleving. Hiermee wordt bedoeld dat de inspanningen, de middelen en de menselijke capaciteit van het sociaal werk niet verloren gaan op lange termijn, maar dat er eveneens sprake is van structurele verbeteringen vanuit het streven naar een rechtvaardige samenleving (Coates, 2003). Uit de gesprekken met enkele respondenten valt op hoe de sociale en ecologische invullingen van duurzaamheid nog te vaak gescheiden worden van elkaar. Duurzaam sociaal werk of structureel sociaal werk is immers niet altijd ecologisch duurzaam net zoals ecologische duurzaamheid niet noodzakelijk sociaal duurzaam en rechtvaardig is. Onderstaande afbeelding van Carley en Spapens (1999) illustreert dit. Desondanks moeten beide aspecten in rekening gebracht worden om een duurzame samenleving te realiseren.

Het is noodzakelijk dit tweeledig duurzaamheidsaspect mee te nemen in elk sociaal werk project of initiatief. Duurzaam sociaal werk houdt dus niet enkel rekening met gelijkheid, rechtvaardigheid, menswaardigheid, etc. op lange termijn maar ook met de ecologische draagkracht van onze aarde. Op die manier zijn structurele veranderingen mogelijk die gunstig zijn voor mens en planeet. Dit verwijst naar een meer 'eco-social approach' van sociaal werk (Närhi, 2004).

3.2. Voeding in de wijk van de Watersportbaan

Het voedingsvraagstuk heeft in de eerste plaats uiteraard te maken met het gebrekkige aanbod van voeding in de wijk. Niet alleen is er maar één voedingswinkel (Delhaize) in de

wijk, maar deze keten behoort eveneens tot de duurste warenhuizen van België. Bijkomend is de ruimtelijke situering van deze voedingswinkel allesbehalve ideaal, aangezien deze niet centraal in de wijk gelegen is. Dit leidt tot een structureel gebrek aan toegankelijke en betaalbare voeding. De fysieke nabijheid van winkels en eetgelegenheden blijkt daarenboven een cruciaal element te zijn voor de buurttevredenheid (Volckaert, Decker & Leinfelde, 2019). Daarnaast stimuleert de nabijheid van winkels de fysieke gezondheid van (oudere) inwoners en het maakt verplaatsing met een (duur) vervoersmiddel overbodig (Volckaert et al., 2019).

Verder mag de sociale functie van voeding niet uit het oog verloren worden. Winkels bieden immers voor veel mensen een mogelijkheid tot sociaal contact. Naar de winkel gaan is voor velen een reden om het sociale isolement te doorbreken. Vooral kleine en lokale voedingswinkels lenen zich tot deze mogelijkheid (Volckaert et al., 2019). Het voedingsaanbod vergroten door grote warenhuizen te bouwen laat dit belangrijk aspect buiten beschouwing. Dit is ook het geval in de wijk Watersportbaan, aangezien daar een gebrek aan ontmoetingsplaatsen bestaat. Er kan geconcludeerd worden dat praktijken die zich inzetten op voeding niet enkel goedkope en gezonde voeding horen aan te bieden, maar ook een sociale en buurtgerichte functie horen te hebben.

Bij het implementeren van voedingsinitiatieven in de Watersportbaan is het belangrijk rekening te houden met de tweeledige duurzaamheidsgedachte. Heel wat sociaal-werk initiatieven rond voeding blijken immers de nodige kanttekeningen te hebben. Zo zijn voedselbedelingen van overschotten uit het studentenrestaurant of de Delhaize ecologisch duurzaam, maar geen voorbeelden van duurzaam sociaal werk. Deze initiatieven steunen immers op liefdadigheid en veranderen op deze manier niets structureel. Het is waardevol om sociale initiatieven uit te werken die duurzaam zijn en waarbij de buurt van onderuit (bottom-up) betrokken wordt (Van de Velde, persoonlijke communicatie, 31 maart 2020). Daarnaast is het essentieel dat initiatieven die duurzaamheid nastreven ook de steun krijgen van het bestuur (De Walsche, 2011; Van de Velde, persoonlijke communicatie, 2020). Dit laatste wordt tijdens een interview met Peeters (in De Walsche, 2011, p. 54) ook verduidelijkt door volgend citaat:

Je kan van alles opbouwen in een stad of gemeente, in sociale wijken en buurten, etc. maar als men op een bepaald moment niet de steun krijgt van het bestuur, dan moet men zich niet teveel illusies maken over de 'duurzaamheid' van die initiatieven.

Riet Van de Velde - milieucoördinator van Universiteit Gent en trekker van het duurzaamheidsbeleid - beklemtoont het belang van een 'gouden driehoek' tussen onderzoek, beleid en praktijk. Activistische projecten mogen niet op zichzelf blijven staan en

vragen op lange termijn steeds de ondersteuning van beleid en onderzoek. Van de Velde hekelt bovendien dat enorm veel initiatieven steeds in de experimenteerfase blijven, maar nooit uitstijgen tot een structurele verandering (Van de Velde, persoonlijke communicatie, 31 maart 2020).

4. Casestudies voedselvoorzieningen

4.1. Inleiding

Vanuit bovenstaand opzicht wordt dieper ingegaan op vier bestaande initiatieven inzake voeding in Gent. De succesverhalen, valkuilen en uitdagingen waarmee praktijkmedewerkers reeds werden geconfronteerd, kunnen immers betekenisvol zijn voor nieuwe initiatieven in de wijk Watersportbaan. Om de context en werking van deze voedingsinitiatieven in kaart te brengen, werden digitale interviews met praktijkmedewerkers afgenomen. Concreet interviewden we een coördinator van Toreke vzw, een praktijkmedewerker van de Sociale Kruidenier, een ex-coördinator van Rosca vzw op De Site en een vrijwilliger van Let's Safe Food. Deze casestudies bevatten aanknopingspunten met duurzaamheid in sociaal werkpraktijken en met de NCE-dynamieken, welke – al dan niet bewust – een invloed uitoefenen op de bestaande voedselinitiatieven. De conclusie van dit deel bespreekt enkele spanningsvelden uit deze link tussen de casestudies, duurzaamheid en NCE-dynamieken die van betekenis kunnen zijn in de context van de Watersportbaan.

4.2. Toreke vzw

4.2.1. Algemene situering

Toreke vzw ¹ is een sociale diensteneconomie die opereert in de wijk Rabot. Deze organisatie focust zich op drie domeinen. Ten eerste is Toreke vzw een sociaal restaurant dat goedkoop en betaalbaar voedsel wil aanbieden. Om na te gaan wie voor een verminderd tarief in aanmerking komt, wordt de UiTPAS gebruikt. Niettemin maakt Toreke soms uitzonderingen op deze voorwaarde. Daarnaast zet Toreke vzw in op ontmoeting vanuit een buurtgerichte functie. Toreke vzw is tot slot een opleidings- en tewerkstellingsproject voor mensen die via een verhoogde en intensieve begeleiding ervaring kunnen opdoen in de sociale diensteneconomie en uiteindelijk kunnen doorstromen naar de reguliere arbeidsmarkt. Ondanks dat Toreke vzw zich inzet op deze drie deeldomeinen is de medewerker van mening dat vooral de ontmoetingsfunctie van belang is.

---

¹ *alle gegevens komen uit een interview met een medewerker van Toreke vzw op die 6 april 2020*

Toreke vzw is opgestart vanuit Stad Gent en wordt van daaruit ook aangestuurd. Stad Gent maakt bijgevolg de beslissingen dat Toreke vzw meer de focus dient te leggen op een sociale mix, en dus niet uitsluitend op de allerarmsten. Hoewel deze allerarmsten in het vormgeven van een sociale mix zeker aan bod komen, zien de medewerkers zichzelf niet nadrukkelijk als een armoedewerking die zich structureel inzet voor armoedebestrijding. Wel wordt hun organisatie vooral beschouwd als aanvulling op het bestaande aanbod vanuit de welvaartsstaat, mede omdat ze opereren in buurten waar er weinig betaalbare restaurants gelokaliseerd zijn. De organisatie heeft zodoende nauwe contacten met andere spelers in het middenveld en met Stad Gent. Het voordeel hierbij is dat Toreke vzw kan rekenen op langdurige en structurele subsidiëringen dus niet volledig afhankelijk is van de sponsoring en goodwill uit de dominante kapitalistische economie, zoals dit vaak wel het geval is bij de dynamieken van de NCE. Door deze subsidies heeft Toreke vzw wel de kans om een duurzame manier sociaal werkpraktijken te ontwikkelen, wat bij initiatieven gelinkt aan de NCE niet altijd vanzelfsprekend is.

Het gebruik van de UiTPAS heeft als voordeel dat het minder stigmatiserend is, gezien dit kan aangevraagd worden door alle Gentenaren, ongeacht het inkomensniveau. Daarentegen is deze pas oorspronkelijk bedoeld ter bevordering van de cultuurparticipatie en sluit het enkele groepen uit. Zo kunnen mensen buiten Gent, mensen zonder domicilie en/of zonder papieren hier geen beroep op doen en vallen ze aldus buiten de criteria van Toreke vzw. Hier tracht Toreke creatief mee om te springen door samen te werken met Enchanté vzw die het systeem van 'vooruitgestelde' koffies introduceerde. Dit systeem werkt vanuit vertrouwelijkheid en dus zonder enige criteria.

4.2.2. Link met Watersportbaan

Toreke vzw als good practice kan inspirerend werken voor de wijk Watersportbaan. Er zijn in de wijk Watersportbaan twee mogelijkheden om sociale restaurants in te richten. Deze zijn nu echter voor een selectief doelpubliek toegankelijk (Deceur, persoonlijke communicatie, 30 maart 2020). Zo is het Gentinfo-punt Campus Prins Filip enkel toegankelijk voor OCMW- en stadsmedewerkers en is de maaltijdbedeling in het Lokaal Dienstencentrum vlakbij de Bollekesschool enkel toegankelijk voor oudere bewoners van de wijk. Het dichtstbijzijnde sociaal restaurant dat algemeen toegankelijk is bevindt zich in het centrum, wat voor de bewoners van de Watersportbaan op een behoorlijke afstand ligt. Nochtans zou een sociaal restaurant in de wijk Watersportbaan veel kansen bieden als ontmoetingsplek voor een sociale mix van mensen, daar dit als erg waardevol wordt gezien in Toreke vzw voor de Rabotwijk. Deze sociale mix is onder andere te bereiken door, zoals Toreke vzw, niet zomaar eten of vaste voedselpakketten gratis weg te geven, maar de gebruikers te zien als klanten met een keuzevrijheid om te kiezen wat ze willen uit het menu. Toch is het bereiken

van de ideale sociale mix binnen een sociaal restaurant een illusie en wijst de medewerker van Toreke vzw er zelf op niet iedereen uit de buurt te bereiken. Zo blijkt het moeilijk om buurtbewoners met een andere culturele achtergrond te betrekken in de werking. Daarnaast is er weinig zicht op de redenen waarom bepaalde buurtbewoners niet naar het sociaal restaurant komen. Toreke vzw is zelf niet op de hoogte van het stigma dat al dan niet kleeft op sociale restaurants. Ondanks de verminderde bijdrage, kan het gevraagde bedrag voor een aantal mensen toch een probleem vormen. Dit kan ook verwacht worden bij de bewoners van de wijk Watersportbaan wanneer we denken aan de ellenlange rij bij de start van het initiatief van Let's Save Food, die (bijna) gratis voedselpakketten bedeeft in de Watersportbaan. Dit toont aan dat de nood aan betaalbaarheid van voedsel en basisvoorzieningen hoog is. Echter, wat betaalbaar is voor de één, is dit niet voor de ander. De afweging van de prijs van het voedsel is dus cruciaal. Verder brengt de sociaal-ruimtelijke indeling van de wijk Watersportbaan uitdagingen met zich betreffende de lokalisering van een sociaal restaurant als eventuele ontmoetingsplek, aangezien het Watersportbaankanaal de wijk in tweeën deelt. Dit zorgt ervoor dat de afstand tussen de Neermeerskaai en de Henri Dunantlaan behoorlijk groot is. Dit maakt het bepalen van een centraal ontmoetingspunt niet eenvoudig.

Ter afsluiting van deze case denken we dat het opleidings- en tewerkstellingsproject van Toreke vzw inspirerend kan zijn voor de Watersportbaan. Door de verhoogde nadruk op inclusie en de deinstitutionalisering komen steeds meer mensen met een psychische kwetsbaarheid in de sociale hoogbouw woningen terecht. Bovendien legt het lokaal beleid in het licht van de participatiesamenleving steeds meer nadruk op de activering van burgers in het maatschappelijk leven via onderwijs en werk, dit ook ten opzichte van deze kwetsbare groepen (Dudevszky & Witte, 2017). De sociale diensteneconomie zoals die uitgewerkt is in Toreke vzw kan inspirerend zijn om kwetsbare personen de kans te geven om te participeren aan de samenleving en tegemoet te komen aan het activeringsbeleid van de overheid, maar dit op maat vorm te geven.

4.3. Sociale kruidenier

4.3.1. Algemene situering

De sociale kruidenier², gelegen in het Rabot, verkoopt basisproducten aan lage prijzen op een zo ecologisch duurzaam mogelijke manier. Daarnaast wil dit initiatief kopers de keuze geven over hun aankopen, zonder hun producten gratis weg te geven. Op die manier probeert de sociale kruidenier de zelfwaarde en autonomie van de kopers te doen stijgen

---

² *alle gegevens komen uit een interview met een medewerker van de sociale kruidenier op 1 april 2020*

waarmee ze zich willen onderscheiden van gratis voedselbedeling en zo op een sociaal duurzame wijze werken. Het initiatief kent zichzelf de naam van voedselbedeling ook niet toe. De medewerkster geeft aan dat zij 'werken onder protest'. Hiermee bedoelt ze dat iedereen toegang moet hebben tot gezonde en goedkope voeding en voldoende levensmiddelen, en dit ook zonder sociale kruidenier. Hun missie is dan ook om zichzelf overbodig te maken. Dit sluit aan bij de bovengenoemde kritieken ten opzichte van de welvaartsstaat en is bijgevolg een manier om op een alternatieve wijze aan armoedereductie te doen. Verder heeft de sociale kruidenier een vrijwilligerswerking. Hier ontmoeten mensen elkaar en wordt er een brug gemaakt naar de samenleving voor deze – vaak ook zelf kwetsbare – vrijwilligers.

De klanten die kunnen kopen bij de sociale kruidenier, worden doorverwezen door partners zoals het OCMW, het CAW, straathoekwerkers, etc. Klanten beschikken over een brief waarin ze de partners toelating geven om bij de sociale kruidenier inkopen te doen. Omdat de sociale kruidenier zelf niet op de hoogte wil zijn van de financiële situatie van hun klanten, laten ze deze 'screening' bewust uitvoeren door partners.

Door beleidsaanbevelingen te maken naar Stad Gent of samenwerkingen met buurtwerk of de wijkregisseur, probeert de sociale kruidenier structureel te werken. Dit wijst op de nauwe verbondenheid van de sociale kruidenier met andere sociale actoren in het veld. Bijgevolg, zoals vermeld bij de beschrijving van de 'new charity economy', valt de herverdeling van de basisgoederen hierdoor niet meer exclusief onder de verantwoordelijkheid van de staat. Toch blijft het veel lobbywerk om langdurige subsidies te verkrijgen en hangt de organisatie voor een deel af van de voedseloverschotten van de primaire kapitalistische economie. Het voedsel dat wordt verkocht, betreft aldus voedseloverschotten. De klanten zijn zich hiervan bewust. Het gebruik van overtollig voedsel van de dominante kapitalistische economie, brengt zowel voor- als nadelen mee. Zo is er geen stabiel aanbod en kan er niet vooraf bepaald worden welke overschotten er zullen zijn, wat de structurele werking deel belemmert. Daartegenover ervaart de sociale kruidenier dit ook als positief. Goed en vers voedsel, dat normaal wordt weggegooid, wordt nu gebruikt voor mensen die het nodig hebben. Toch moet de sociale kruidenier supermarkten overtuigen van hun missie om te doneren, aangezien supermarkten enkel BTW kunnen recupereren als ze doneren aan sociale organisaties die hun producten gratis weggeven. Deze uitdagingen zorgen voor een risico dat deze praktijk geen langdurige werking kan opzetten. Daarenboven kwam de structurele missie om zichzelf overbodig te maken toch minder aan bod dan vooropgesteld door de medewerkster. Deze bevindingen zorgen ervoor dat deze praktijk voor enkele uitdagingen staat om duurzaam sociaal werk vorm te geven.

De sociale kruidenier wil een mogelijk stigma of drempel voorkomen. Het reeds vernoemde vrijwilligerswerk, is bijvoorbeeld toegankelijk voor alle soort profielen. Hierbij wordt er dus, net zoals bij Toreke vzw, gestreefd naar een sociale mix. Zo kunnen de vrijwilligers mensen zijn die zelf komen winkelen in de sociale kruidenier, maar ook mensen zijn die tijd hebben en iets goed willen doen, ook mensen die een arbeidstraject moeten volgen, etc. zijn welkom. Daarnaast is de praktijkmedewerker van mening dat de drempel minder hoog is dan bij een verdeling van voedselpakketten, omdat de mensen in de sociale kruidenier worden benaderd als klanten met een eigen keuzevrijheid. Tot slot betwijfelt de medewerkster of er op zich wel een drempel is, aangezien het kopen bij de sociale kruidenier gebaseerd is op een vrijwillige keuze. Hierbij bemerkten we een inconsistentie. Het is namelijk moeilijk te bepalen of mensen een drempel ervaren wanneer ze kopen bij de sociale kruidenier. De aanwezige mensen raakten over deze drempel – aangezien ze anders geen inkopen zouden doen bij de sociale kruidenier– om redenen als de noodzaak aan basisproducten. Daarentegen zal de organisatie de mensen die niet komen, en dus niet over de drempel geraken, niet kennen. Indien er geen rekening wordt gehouden met deze (ongekende) drempels in hun werking, bestaat het risico op structurele uitsluiting van bepaalde groepen (Roose, persoonlijke communicatie, mei 2020).

4.3.2. Link met Watersportbaan

Initiatieven zoals de sociale kruidenier in de Rabotwijk zijn noodzakelijk om mee te nemen wanneer we de mogelijkheden in de Watersportbaan exploreren. Zoals reeds vermeld, zijn er in de wijk Watersportbaan slechts twee potentiële sociale restaurants te vinden voor een selectief doelpubliek. Daarnaast wees de praktijkmedewerker van de Sociale Kruidenier Rabot, aan dat er weinig sociale organisaties aanwezig zijn. Specifiek is er het ‘Open Huis’ en een soort buurthuis waar de voedselbedeling van Let’s Save Food -die verder nog wordt besproken- plaatsvindt. Deze bevinden zich echter aan de ‘kop’ van de Watersportbaan waardoor organisaties nabij de sociale hoogbouwwoonings ontbreken. Daarnaast is er wekelijks één marktkraam aan de sociale hoogbouwblokken, maar dit is vaak te duur voor deze doelgroep. Een antwoord op deze sociaal-ruimtelijke uitdaging is een mobiele sociale kruidenier, zoals die in Ledeberg reeds aanwezig is. De concrete werking van de mobiele sociale kruidenier Ledeberg kwam niet aan bod tijdens het interview. Wel zijn er andere mobiele sociale kruideniers in Vlaanderen zoals ‘Slaatje Praatje’ van OCMW's van Laarne, Wichelen, Berlare, Dendermonde, Buggenhout en Waasmunster, die werken met bestelwagens, omgebouwd tot een marktkraam. De sociaal-ruimtelijke indeling en de nood aan bereikbaar, betaalbaar en goedkope voeding in de Watersportbaan wekte interesse naar de opstart van een mobiele sociale kruidenier in de Watersportbaan. Hierbij zijn ze vooral nog zoekende omtrent de praktische invulling.

4.4. De Site

4.4.1. Algemene situering

De Site³ is ontstaan als tijdelijke invulling voor een braakliggend fabrieksterrein met betonnen vloer aan de Gasmeterlaan in de wijk Rabot. Oorspronkelijk had dit project tot doel te voorkomen dat de fabrieksgrond afval en vandalisme zou aantrekken. Na overleg tussen verschillende professionals uit de wijk en Stad Gent werd hier een nieuwe, publieke ontmoetingsplaats gecreëerd in de dichtbevolkte Rabotwijk (Deceur, 2017).

Doorheen de jaren groeide De Site uit tot een populaire ontmoetingsplaats voor zowel bewoners uit het Rabot als bewoners uit het Gentse met diverse achtergrond van leeftijd, nationaliteit, cultuur, taal, socio-economische status, verblijfsduur, verblijfsstatus, etc. (De Site, z.d.). Het succes om mensen op een creatieve manier samen te brengen en zo tegelijk een grotere sociale mix te voorzien, dan bv. bij Toreke vzw, valt volgens de geïnterviewde ex-coördinator te wijten aan de beschikbaarheid en variëteit van de nodige infrastructuur. Volgende zaken waren namelijk aanwezig: 160 mini-moestuinen, houtovens, serres, picknickbanken, een evenementenweide, Rabot Beach, containers als opslagplaats en bar, een kinderboerderij, een sportterrein, een openluchtcinema, toiletten, een bibliotheek, speeltoestellen, etc. Daarnaast vergrootte de interesse in De Site naar aanleiding van buurtgebonden en buurtoverstijgende activiteiten en sociaal-artistieke projecten zoals theaterfestivals, muziekoptreden, buurtfeesten, etc. (Deceur, 2017; De Site, z.d.).

Vooraf het moestuinproject kon op steeds meer enthousiasme rekenen. Dus werd besloten om naast de tuintjes van buurtbewoners een tweede stadsakker aan te leggen. Zo kwam de aandacht naast ontmoeting ook steeds meer te liggen op stadslandbouw met een collectieve voedselproductie. De opbrengsten hiervan kwamen bij de sociale kruidenier en Eetcafé Toreke terecht. De lokale munteenheid, Torekes, werd ingevoerd als 'beloning' voor vrijwilligers die hun handen uit de mouwen staken op De Site. Enerzijds ontwikkelde de Site op die manier alternatieve trajecten op vlak van economie en arbeid via lokale stadslandbouw. Anderzijds stimuleerden de Torekes het engagement, maar ook de lokale economie/handel. Tegelijkertijd resulteerde dit in meer variatie onder de vrijwilligers. Steeds meer kwetsbare Gentenaren vonden de weg naar De Site om te tuinieren in ruil voor Torekes als (aanvulling op het) inkomen (Deceur, 2017). Dit fenomeen deed het imago van de wijk, dat reeds als kansarm werd gekenmerkt, weinig goed en bemoeilijkte de opdracht van de sociaal (cultureel) werkers op het terrein en in de wijk. Toch kan de populariteit van De Site bij kwetsbare groepen ook als positief beschouwd worden. Dit sociaal-artistiek

---

³ *alle gegevens komen uit een interview met een medewerker van UGent op 30 maart 2020 en Deceur (2017)*

project ontwikkelde immers een toegankelijk aanknopingspunt om mensen in een kwetsbare positie ondersteuningsmogelijkheden te bieden.

De stuurgroep van De Site was volgens onze respondent van mening dat er voortdurend gezocht moest worden naar duurzame oplossingen op lange termijn. Nochtans was vanaf het begin duidelijk dat dit slechts een tijdelijk project was. De dynamiek op en rondom De Site werd echter versterkt door de focus op sociale, ecologische en ruimtelijke duurzaamheid (Deceur, 2017). We zien die focus op verschillende manieren terugkomen. Eerst en vooral is De Site een participatief project. De initiatieven worden dus niet alleen voor de buurt, maar ook door de buurt georganiseerd. Noden en bezorgdheden van buurtbewoners en gebruikers van De Site meenemen, is cruciaal binnen de vorming van dit project. De samenwerking tussen opbouw-, jeugd-, en buurtwerkers zet vooral in op individuele hulpvragen van het kwetsbare publiek dat de buurt en De Site in steeds grotere mate kenmerkt. Dit doen ze door een luisterend oor te bieden, maatschappelijk kwetsbare buurtbewoners door te verwijzen en structureel in gesprek te gaan met welzijnspartners. Zo proberen de sociaal werkers op De Site de sociale en economische situatie van 'hun doelgroep' te verbeteren. Sociaal-artistieke partners daarentegen vertrekken minder vanuit wat leeft bij de buurtbewoners, maar onrechtstreeks vinden ze via projecten wel aansluiting bij de bewoners (Deceur, 2017). Verder is het moestuinproject naast sociaal ook ecologisch duurzaam. Landbouwproducten worden immers niet alleen geproduceerd, maar ook geconsumeerd door gebruikers van De Site en de buurtbewoners van het Rabot. De groenten worden verkocht via de sociale kruidenier of verwerkt in de maaltijden van Eetcafé Toreke. Dit is een uitstekend voorbeeld van het korte keten principe (Samenlevingsopbouw Gent, z.d.). Bovendien was het de wens van vele buurtbewoners en betrokken medewerkers om de infrastructuur en projecten op De Site mee te nemen naar een definitieve invulling op een andere plaats in de buurt. Het zou volgens de medewerkers van De Site zonde zijn om de opgebouwde kennis, expertise en ervaringen rond participatie, sociale cohesie en sociale issues zomaar verloren te laten gaan. Dit is helaas wel wat in praktijk gebeurde, door een gebrek aan registratie van de uitgevoerde denk- en werkprocessen van professionelen, vrijwilligers, bewoners en gebruikers.

Met een slotfeest in 2010 kwam 3 jaar na de opstart een einde aan het succesvolle verhaal van De Site als tijdelijk project. Naar aanleiding van de sanering en verkaveling van het fabrieksterrein werden de activiteiten stopgezet en de infrastructuur weggehaald. De Site moest letterlijk plaatsmaken voor de nieuwe Tondelier-wijk, een ecologisch-economisch-sociaal duurzaam woonproject (Samenlevingsopbouw Gent, z.d.). Op termijn is het de bedoeling dat de activiteiten, infrastructuur en ideeën van De Site opnieuw opgestart worden

en blijven bestaan in deze vernieuwde omgeving. Zo beschikken de eerste bewoners nu reeds over moestuinbakken, naar het voorbeeld van De Site.

4.4.2. Link met Watersportbaan

De tijdelijkheid van De Site neemt niet weg dat we lessen kunnen trekken uit het project. Zowel de gedetecteerde problemen als de succesvolle initiatieven en samenwerkingen kunnen een basis vormen voor de invulling van toekomstige projecten aan de Watersportbaan.

Volgens de geïnterviewde ex-medewerker lag het succes van De Site in de 'ontmoetingskracht' en de overtuiging dat 'iedereen er gelijk is'. De waardering voor vrijwilligerswerk, de heropleving van de publieke ruimte en de creatie van nieuwe sociale netwerken tussen bewoners van het Rabot en ver daarbuiten werden mogelijk door ontmoetingen waar respect, humor, gebarentaal en goede wil centraal stonden (Deceur, 2017). Zoals reeds vermeld werd, is het gebrek aan ontmoetingsplaatsen in de Watersportbaan een probleem. Positieve ontmoetingen creëren, naar het voorbeeld van De Site, zou de bewoners van de sociale hoogbouw dichterbij elkaar kunnen brengen. Toch lijkt het ons een uitdaging om te focussen op de gelijkheid in een buurt (zowel Rabot als Watersportbaan) die net door een veelheid aan diversiteit wordt gekenmerkt.

Bovendien werd participatie niet ingeschakeld als manier om een maatschappelijk kwetsbare doelgroep te bereiken. De stuurgroep van De Site vulde participatie in als een brede samenwerking, een 'samen doen', tussen private en publieke partners (Deceur, 2017; Samenlevingsopbouw Gent, z.d.). Toekomstige initiatieven in de Watersportbaan hebben, naast professionele ondersteuning, ook nood aan engagement van al dan niet kwetsbare bewoners uit de sociale hoogbouw en buurtbewoners daarrond. Wij stellen ons echter vragen bij deze invulling van een participatieve aanpak. Door de focus op gelijkwaardige participatie tussen professionals en buurtbewoners gaat De Site voorbij aan hun initiële plan om een project op te zetten die tegemoet komt aan de kwetsbaarheid die de buurt kenmerkt. De ex-coördinator van Rocsa vzw op De Site benadrukte dat de cruciale focus bij een nieuw initiatief aan de Watersportbaan op kwetsbare groepen hoort te liggen en niet bij ontmoeting tussen bewoners met een diverse achtergrond. Dit net omwille van het feit dat kwetsbare groepen al teveel uitvallen in andere initiatieven. De respondente wees wel op de stigmatisering die hiermee gepaard gaat en de nood om zich als medewerker bewust te zijn van dit risico (Deceur, persoonlijke communicatie, 30 maart 2020).

De Site toonde vervolgens dat het cruciaal is om een evenwicht te vinden tussen de stem van buurtbewoners en professionals. In eerste instantie was er sprake van een gedeelde verantwoordelijkheid tussen beiden over de initiatieven op en rond De Site. Naar aanleiding

van toenemende activiteit overdag en overlast/vandalisme 's nacht ontstond spontaan een 'peter- en metergroep' van omwonende burens om het terrein in de gaten te houden. Deze goede bedoelingen van de burens evolueerden echter tot een soort 'burgerpatrouille'. De medewerkers van De Site concludeerden dat deze verantwoordelijkheid niet langer bij de buurtbewoners kon/mocht liggen. Met een versterkte professionele bijdrage en afgenomen buurtparticipatie tot gevolg (Deceur, 2017). De verantwoordelijkheid voor De Site werd dus niet langer gedeeld, maar wel verdeeld. Dit leert ons dat de professionele bijdrage niet onderschat en de publieke bijdrage niet overschat mag worden bij nieuwe initiatieven aan de Watersportbaan. De aanwezige sociaal werkers beschikken immers over de ervaring en kennis om enerzijds tegemoet te komen aan de individuele hulpvragen van de kwetsbare bewoners én de sociale cohesie tussen bewoners anderzijds te behouden/versterken. Van de aanwezige buurtbewoners kan participatie verwacht worden, maar ook dit kan enkel mits de juiste ondersteuning gecreëerd worden.

Verder is er ook nood aan een goede afstemming tussen de betrokken professionals en de opdrachten die zij beogen. Partnerorganisaties werkten volgens onze respondent steeds meer naast elkaar in plaats van met elkaar op De Site. Dit omdat een 'gemeenschappelijk verhaal' ontbrak en enkel de eigen visie werd nagestreefd. Deze reden – samen met een veelheid aan opdrachten, een gebrek aan tijd en een afname van financiële middelen – hadden tot gevolg dat op De Site steeds meer populaire evenementen afgeschaft werden (Deceur, 2017). Dit toont ons dat het cruciaal is om bij een project aan de Watersportbaan voldoende afstemming te creëren tussen de diverse partnerorganisaties. Een vlot lopende samenwerking komt niet enkel de werklust van de professionals ten goede, maar weerspiegelt ook in een meer kwalitatieve ondersteuning en beter uitgewerkte (en succesvolle) activiteiten voor de buurtbewoners.

4.5. Let's Save Food

4.5.1. Algemene situering

Let's Save Food ⁴ is een vrijwilligerswerking die een circulaire economie tracht te realiseren met betrekking tot voeding. Concreet betekent dit dat voedseloverschotten op wijkniveau verzameld en herverdeeld worden aan buurtbewoners of herwerkt worden naar bijvoorbeeld dierenvoeding. Het initiatief heeft in de eerste plaats tot doel voedselverspilling op wijkniveau tegen te gaan, maar wil ook meer verbinding realiseren in de buurt. Aanvankelijk was dit initiatief verbonden met een lokale munt opdat het reguliere kapitalisme doorbroken zou worden. Vrijwilligers kregen voor hun bijdrage een vergoeding in lokale munt die binnen de

---

⁴ *alle gegevens komen uit een interview met een medewerker van Let's Save Food op 14 april 2020*

wijk kon geherinvesteerd worden. Dit aspect is momenteel echter naar de achtergrond verdwenen. Momenteel worden voedseloverschotten verkocht aan een lager tarief of wordt uitsluitend een kleine bijdrage gevraagd. Daarnaast geldt de regel dat, indien mensen mee helpen met het verzamelen van voedsel en bijgevolg actief hun steentje bijdragen, zij in ruil hiervoor gratis voeding meekrijgen naar huis. Op die manier wordt het reguliere kapitalisme nog steeds deels doorbroken en is er ook geen sprake van een puur liefdadigheids-initiatief. Desondanks blijft Let's Save Food toch afhankelijk van de reguliere markteconomie, aangezien ze werken met voedseloverschotten en niet alle producten altijd beschikbaar zijn. Een belangrijke troef van dit project is de mogelijkheid tot verbinding en ontmoeting in de buurt. Daarnaast is dit project vanzelfsprekend ecologisch duurzaam. Bovendien biedt het een tijdsbesteding voor wie geen professionele bezigheid heeft. Tot slot richt het project zich op Gentse buurtbewoners, maar niet op een specifieke doelgroep. Op die manier wil men stigmatisering vermijden. Toch kunnen we hier dezelfde kritische bedenking maken zoals bij de sociale kruidenier. Het is namelijk moeilijk om te bepalen of mensen een stigma ervaren. Verder kan de organisatie de mensen die een drempel ervaren niet kennen, aangezien zij omwille van de drempel niet bij Let's Save Food terecht komen.

Volgens een respondent van Let's Save Food hanteren zij een sterke duurzaamheidsvisie. In deze '3 P-visie' staat 'planet' voorop, gevolgd door 'people' en als laatste 'profit'. Deze drie P's zijn aldus niet evenwaardig of zoals de respondent stelt: "Een caritatief idee waarbij er enkel naar het rode, het sociale aspect wordt gekeken en niet naar het groene, het milieuaspect, schiet in zijn eigen voet." De respondent meent daartegenover dat ecologisch duurzame initiatieven vanzelf ook een meerwaarde hebben voor het sociale van de samenleving. Dit wordt concreter gemaakt door het verschil te duiden tussen de werking van Let's Save Food en deze van de vele voedselbanken. Bij Let's save Food ligt de focus immers op het structureel veranderen van het volledige economische systeem naar een duurzaam systeem. Een duurzaam economisch systeem zou vanzelfsprekend de mensen in armoede ten goede komen. Bij voedselbanken daarentegen wordt geen duurzame oplossing geboden voor mens en planeet. Bovendien is Let's Save Food gericht op duurzaamheid voor iedereen, in tegenstelling tot vele initiatieven die het sociale prioritair stellen en daardoor vaak ook sneller stigmatiserend te werk gaan. De respondent stelt tot slot dat een ecologisch gestresseerde planeet leidt tot meer ongelijkheid in de samenleving. Vanuit de idee om een alternatieve secundaire economie te realiseren, als kritiek op het dominant kapitalistische systeem, zijn duidelijke NCE-invloeden merkbaar.

4.5.2. Link met Watersportbaan

Zoals hierboven aangegeven, heeft Let's Save Food vestigingen verspreid over Gent. Een van hun werkingen bevindt zich in het Open Huis aan de Watersportbaan. Elke maandag- en

woensdagavond worden hier tussen 18u en 19u voedseloverschotten beschikbaar gesteld voor buurtbewoners. Dat deze werking enorm succesvol is, valt af te leiden uit de lange wachtrijen voor het voedsel. Deze wachtrijen bevestigen tevens onze hypothese omtrent het voedselvraagstuk en de vraag naar dergelijke initiatieven in de wijk Watersportbaan. Toch is het belangrijk kritisch te blijven ten aanzien van de werking. Waarin verschilt Let's Save Food van sociale kruideniers of voedselbedeling-initiatieven? Enerzijds inderdaad door de sterke ecologische focus. Anderzijds is Let's Save Food volgens de medewerker een structurele sociaal werkpraktijk, omdat het economische systeem wordt hervormd. Niettemin stellen we ons de vraag of dit niet heel functionalistisch wordt bekeken. Zoals we eerder al stelden, leidt ecologische duurzaamheid immers niet noodzakelijkerwijs tot een sociaal duurzaam en rechtvaardig resultaat. Tot slot stellen we onszelf de vraag of dit initiatief voldoende is om over een sociaal werkpraktijk te spreken en of het niet eerder een sociaal perspectief betreft bij een in essentie ecologisch project.

4.6. Spanningsvelden

We zijn dit deel gestart vanuit de vraagstelling over het gebrek aan voedselinitiatieven in de wijk Watersportbaan. Een koppeling tussen theoretische bedenkingen van de NCE en duurzaam sociaal werk met vier concrete cases doet ons reflecteren over een aantal algemene spanningen die belangrijk zijn om mee te nemen bij nieuwe projecten. De hoge nood aan voedselinitiatieven in de Watersportbaan zou aanleiding kunnen geven tot impulsieve interventies met het risico dat deze inherente spanningen uit het oog worden verloren. Door op een aantal belangrijke aandachtspunten te wijzen, trachten we te vermijden dat opgebouwde kennis, expertise en ervaringen uit bestaande buurtgerichte voedselinitiatieven verloren gaan. In wat volgt worden drie genoemde spanningen overheen de cases meer in de diepte doorgenomen.

4.6.1. Voedselhoud versus duurzaamheid

Een eerste algemene spanning handelt over de vragen omtrent de duurzaamheid van voedselinitiatieven. Daar er een hoge nood is om tegemoet te komen aan het gebrek aan – beschikbaar, betaalbaar, bereikbaar, goedkoop en gezond – voedsel in de Watersportbaan, bestaat er een risico dat voedselinitiatieven worden opgezet die een duurzaam en structureel perspectief missen. Zo stelde De Site een lokale munt voor om het engagement en de lokale economie te stimuleren, maar miste dit een structurele aanpak omdat dit voor veel mensen als aanvullend, of zelfs vervangend inkomen werd gezien terwijl dit niets veranderde aan de sociaal-economische positie van deze mensen binnen de samenleving. Ook Let's Save Food werkte met de inzet van een lokale munteenheid en vrijwilligerswerking, waarmee ze een

alternatief economisch circuit willen creëren. Toch blijven de voedselinitiatieven afhankelijk van voedseloverschotten vanuit het dominante economisch systeem. We kunnen ons de vraag stellen of de interafhankelijkheid wel zorgt voor een structureel resultaat op lange termijn. Bovendien bestaan er twijfels over de rechtvaardigheid van dergelijke initiatieven, aangezien mensen die geen andere keuze hebben naar de secundaire economie worden gedwongen. Een minder afhankelijke relatie en langdurige sponsoring kan een meer structurele focus van de initiatieven mogelijk maken.

Wanneer we de duurzaamheid van sociaal werkpraktijken beogen, kan de koppeling naar de concepten affirmatief of transformatief sociaal werk van Nancy Fraser gemaakt worden (Garrett, 2009). Zoals hierboven aangegeven is een structurele focus nodig om een initiatief duurzaam vorm te geven. Op die manier wordt er transformatief gewerkt en worden bestaande structuren en dominante maatschappelijke ideeën bevraagd (Garrett, 2009). Wanneer er daartegenover sprake is van een affirmatieve werking wordt er ingezet op een bepaalde problematiek zonder de onderliggende structuren te bevragen (Garrett, 2009). Wanneer we dit toepassen op de voorzieningen die onder andere focussen op het voedingsvraagstuk, kan de vraag gesteld worden of deze ook de onrechtvaardigheid bevragen van het feit dat mensen hierop überhaupt beroep moeten doen. Stellen zij ook de structuren in vraag die ervoor zorgen dat mensen in armoede onvoldoende in staat zijn om in hun basisnoden te voorzien? Met andere woorden: bevragen zij ook de oorzaak van het probleem of bestrijden ze enkel de symptomen door kwetsbare gezinnen te helpen in het voorzien van deze basisgoederen? Hoewel ook dit laatste van grote waarde is, is het belangrijk dat beide manieren van werken aan bod komen.

4.6.2. Sociale mix versus doelgroepuitdagingen

Alle vier de cases streven naar het verkrijgen van een sociale mix. Hierbij zetten ze zich in om de drempels en stigma's zoveel mogelijk te verlagen door bijvoorbeeld: te werken met de UiTPAS, een vrije of verplichte kleine bijdrage, en ruimte te voorzien voor keuzevrijheid, autonomie en zelfwaarde. Toch blijkt dat het streven naar een sociale mix tekort komt aan een aantal specifieke noden en de erkenning van uitdagingen van bepaalde doelgroepen. Zo zorgt een kleine bijdrage er misschien wel voor dat de zelfwaarde en keuzevrijheid stijgt, maar het sluit toch de meest kwetsbaren uit. Er zou bijgevolg sprake kunnen zijn van een Mattheüs-effect. Een specifieke gerichtheid op de buurtfunctie en een sociale mix sluit aldus niet uit dat er toch een aantal mensen door de mazen van het net glijpen. De Site werkt hierin inspirerend doordat via een verscheidenheid aan infrastructuur en initiatieven vorm werd gegeven aan een meer progressief universalisme. Dit betekent dat er naast een breed basisaanbod, ook bijkomend geïnvesteerd wordt in de meest kwetsbaren.

Volgens Honneth draait sociale rechtvaardigheid vooral om erkenning of recognitie (Garrett, 2009). Zelfrespect, zelfvertrouwen en zelfwaarde zijn hierbij drie belangrijke concepten. Een gevoel van menselijke waardigheid is cruciaal bij het vormgeven van sociale rechtvaardigheid (Garrett, 2009). Sociaal werkpraktijken moeten zich dus zo organiseren dat dit mogelijk gemaakt wordt. Het belang van erkenning en menselijke waardigheid kwam ook doorheen de interviews terug als een zeer belangrijk aspect in de werking van de initiatieven. De respondenten benadrukten immers dat ze er alles aan doen om personen hun waardigheid te laten behouden als ze beroep doen op deze voorzieningen. Het is echter cruciaal om na te denken over de wijze waarop dit in de praktijk vorm krijgt. Want de beleving van de mensen zelf kan immers verschillen van de doelen van de organisaties. We kunnen ons de vraag stellen of de initiatieven werkelijk geen drempels of stigma's kennen, aangezien het gebrek aan bereikbaar voedsel mensen verplicht om van deze initiatieven uit de secundaire economie gebruik te maken. Het is niet duidelijk op welke manier mensen zich al dan niet erkend of waardig behandeld voelen. Hiertoe is het belangrijk om de ervaringen van buurtbewoners en kwetsbare mensen zelf in rekening te brengen.

4.6.3. Gedeelde versus verdeelde verantwoordelijkheid

De noodzaak van een goede afstemming en samenwerking tussen verschillende partners werd duidelijk doorheen de cases. Elke organisatie is immers een mengvorm tussen een professionele- en vrijwilligerswerking. De Site toonde de moeilijke afweging om te komen tot een gezamenlijke visie tussen de aanwezige partnerorganisaties. Ook bij Toreke vzw en de sociale kruidenier kwam deze hindernis aan bod. Deze organisaties ondervonden namelijk een moeilijkheid bij de samenwerking met de (lokale) overheid. Die samenwerking is van belang, omdat de focus zo kan komen te liggen op structureel werk. Immers, middels het ontvangen van subsidies van de (lokale) overheid, kunnen organisaties mogelijks hun afhankelijkheid van de overschotten van de dominante economie verkleinen. Desondanks brengen subsidies mogelijk ook weer nieuwe uitdagingen met zich, zoals administratiedruk, conditionalisering, minder handelingsvrijheid etc.

Deze spanningsvelden zijn belangrijk om mee te nemen in onze verdere redenering om linken te leggen tussen de buurt en de Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen (FPPW). Evenzeer de sociaal-ruimtelijke uitdagingen die de wijk stelt vormt hierbij een belangrijk aandachtspunt. De afstand tot de FPPW is te ver waardoor het

onwaarschijnlijk is dat de mensen wonend in de hoogbouw, tot daar zullen komen. Vanuit de medewerkster van de sociale kruidenier werd ons benadrukt omgekeerd te werk te gaan: “Hoe krijg je de studenten naar de Watersportbaan, in plaats van omgekeerd?”.

5. Ideeën voor de faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen

Aan de hand van bovenstaande schets van de wijk Watersportbaan, aanvullende theorie en de toelichtingen van verscheidene cases, wordt in volgend deel getracht om ideeën te bundelen en te vertalen in mogelijkheden voor de buurt Watersportbaan. Daarnaast bespreken we hoe de faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen - gelegen in de wijk - hier op een zinvolle manier een rol in kan spelen. Het zou immers een gemiste kans zijn om geen verbinding te maken tussen een faculteit die jonge mensen opleidt tot psychologen, pedagogen en sociaal werkers enerzijds en de wijk, gekenmerkt door tal van psychologische en maatschappelijke uitdagingen, waar de faculteit zich situeert anderzijds.

5.1. Het opzetten van een 'buurtvak'

Het idee kwam naar voor om een 'buurtvak' te organiseren dat overheen opleidingen en studiejaren loopt. Hiermee willen we tegemoet komen aan de uitdagingen van duurzaamheid. Enerzijds gaan studenten, en vooral de faculteit, op sociaal vlak een langdurig engagement aan met de wijk. Anderzijds willen we in het project aandacht hebben voor initiatieven die zowel inhoudelijk als op organisatorisch vlak duurzaam zouden zijn. Door actief in te zetten op een nauwe samenwerking tussen verschillende actoren, kunnen resultaten die uit het buurtvak komen duurzaam vorm krijgen. In een eerste fase kunnen studenten de buurt van binnenuit leren kennen, zien wat er leeft bij de mensen en de noden/vragen exploreren. Eerder dan de buurt toe te leiden tot de faculteit, moet dus achterhaald worden wat de faculteit kan betekenen voor de bewoners (Deceur, persoonlijke communicatie, 30 maart 2020). Vervolgens kunnen er in een tweede fase zinvolle initiatieven opgezet worden waar de buurt zich ook in (h)erkent. Dit is zinvol op tal van vlakken.

Eerst en vooral omdat er op die manier een vertrouwensband kan worden gecreëerd tussen bewoners en studenten enerzijds, en op termijn ook tussen de bewoners en faculteit. Doordat er overheen de vijf studiejaren wordt toegewerkt naar een eigen praktijkgebonden project, kan dit als zinvol ervaren worden door studenten. Dit zou ook tegemoet komen aan het mogelijk gevoel van frustratie over de vele, afzonderlijke groepswerken per vak, en het gebrek aan tijd en kennis om tot een zinvol eindproject te komen. De langdurigheid van het project maakt het mogelijk om kennis in de diepte te ontwikkelen en om aan de overbevraging van de praktijk en korte termijn relaties tussen studenten en praktijkmedewerkers en/of buurtbewoners tegemoet te komen. Daarnaast biedt het studenten de nodige praktijkervaring, die naast de stages een nuttige aanvulling kan

betekenen op het inzicht in het sociaal werkveld. We zien in dit project wel de noodzaak samen te werken met reeds aanwezige dienstverlening in de Watersportbaan, opdat de initiatieven die studenten opzetten aanvullend zouden kunnen zijn op wat er reeds bestaat en deze dienstverlening ook de troef heeft dat zij al veel voeling hebben met de wijk en de bewoners.

Wat betreft de invulling van het 'buurtvak' is het belangrijk om voldoende tijd te geven in de eerste fase voor een verdieping in de context van de buurt en de beleving van de bewoners. In de volgende fasen kunnen studenten aangemoedigd worden om creatieve ideeën op poten te zetten en oplossingen te zoeken voor mogelijke drempels. Op deze manier kunnen de reflectieve vaardigheden doorheen de opleiding verder worden aangescherpt en komen studenten in contact met de complexiteit van sociaal werkpraktijken. Ze leren dat het sociaal werk in de praktijk een voortdurend vallen en terug opstaan is, een tegen muren lopen maar dan toch proberen om er een weg omheen te vinden. Graag verwijzen we hierbij naar de sociaal werker als een blij Sisyphus (Roose, Roets & Bouverne-De Bie, 2011). Deze beseft dat zijn/haar werk nooit volledig perfect en af zal zijn, maar blijft tegelijk ook de complexiteit van de situaties waarmee hij/zij elke dag moet omgaan, zien. Dit mag echter geen obstakel zijn, maar juist een uitdaging om steeds weer door te gaan en zaken aan te pakken, ook al weet hij/zij dat hier geen perfecte uitkomst voor is. Het is de opdracht van een sociaal werker om telkens voor het beste resultaat, de beste probleemanalyse en de beste kwaliteit te gaan, beseffende dat het ideaal nooit bereikt kan worden. Er zullen altijd dingen blijven ontsnappen, maar we moeten als sociaal werker voortdurend geëngageerd blijven om hetgeen wat ontsnapt in beeld te houden (Roose, Roets & Bouverne-De Bie, 2011).

In een tweede fase kan dan nagedacht worden over concrete projecten in de buurt die afgestemd zijn op wat er leeft. Onze focus bij deze taak lag erin te kijken welke rol voedsel speelt in de buurt en op welke manier dit het sociaal werk beïnvloedt/verandert. We merkten uit de gesprekken met de verschillende respondenten dat de rol van voedsel in de buurt enorm belangrijk is. Dit uit zich bijvoorbeeld in de grote opkomsten bij de wekelijkse voedselbedelingen van Let's Safe Food. Daarnaast merkten we in de wijkwandeling dat er tussen de blokken nog veel groene ruimte is, maar werd ons ook verteld dat die tot op vandaag eigenlijk weinig wordt gebruikt. Naar aanleiding van ideeën die we uit projecten van bijvoorbeeld Rabot haalden, ontstond een concreet voorbeeld voor een project dat binnen het buurtvak vorm zou kunnen krijgen: een soort moestuin waarin studenten van de faculteit en mensen uit de wijk samen aan de slag gaan. Op die manier wordt de publieke open ruimte heropgewaardeerd en komen buurtbewoners tot ontmoeting. De opbrengst van deze moestuin zouden wij dan naar een initiatief als de mobiele sociale kruidenier laten gaan of naar het toekomstige buurthuis waar samen zou gekookt kunnen worden naar voorbeeld van

het project 'Rabot op je Bord'. Zo denken wij dat mensen het gevoel van trotsheid over de wijk misschien terug zullen vinden, omdat ze op deze manier zelf hun steentje bijdragen aan de noden binnen de wijk. In het buurtvak zou ook kunnen nagedacht worden over op welke wijze mensen die aan de projecten deelnemen kunnen vergoed worden, bv. via een lokale munt, UiTPAS, ... De kanttekeningen die in deze paper reeds gemaakt werden bij de lokale munt kunnen in dit denkproces meegenomen worden. Het lijkt ons daarbij ook interessant het duurzaamheidsaspect in het project mee te nemen en te zorgen dat dergelijk project op een zo milieuvriendelijk mogelijk manier kan worden verwezenlijkt. Hierbij dient wel waakzaamheid geboden te worden dat het project geen exacte kopie wordt van het project in het Rabot, omdat de Watersportbaan een wijk is met andere noden en een andere structuur. Vandaar dat bij de bespreking van de cases reeds linken en verschillen aangehaald werden met de wijk Watersportbaan.

5.2. Mogelijke hindernissen

Hoewel een 'buurtvak' een grote mogelijkheid biedt om bruggen te slaan tussen de faculteit en de buurt, kunnen we toch een aantal hindernissen bedenken. Hierbij wordt bewust de term hindernissen in de mond genomen in plaats van bijvoorbeeld grenzen omdat hindernissen, mits een goede aanloop, kunnen genomen worden. We zullen dan ook mogelijke oplossingen aanreiken voor deze hindernissen.

De eerste hindernis is het gebrek aan verdere ondersteuning van projecten indien studenten na 5 jaar afgestudeerd zijn. Hier komt dan de vraag uit voort naar hoe deze opvolging/coördinatie verder zou kunnen verlopen? Idealiter is er geen ondersteuning meer nodig omdat het project zodanig op zichzelf staat, maar er moet rekening gehouden worden met scenario's waar dit niet het geval is. Een mogelijke oplossing zou kunnen liggen in het aanstellen van enkele ambassadeurs binnen de wijk, die een heel grote betrokkenheid op het project vertonen. Daarnaast zou dit ook een opportuniteit kunnen zijn om een nieuwe groep studenten in te leiden in de wijk en op hen op deze manier vanuit een specifiek project de stand van zaken te laten evalueren. Zo zouden zij kunnen kijken wat de uitdagingen op dat moment zijn en deze gebruiken om het project verder uit te kunnen bouwen.

Ten tweede lijkt het ons, meer vanuit de faculteit, een hindernis om voldoende begeleiding te voorzien naar de studenten toe. Eén lesgever kan natuurlijk onmogelijk vijf jaar studenten begeleiden. Daarom zouden we ervoor opteren vijf proffen te voorzien die om de beurt de verantwoordelijkheid voor een jaar opnemen en dit vak dan gedurende vijf jaar begeleiden. Dit zou ook de band tussen de studenten en de professoren bovendien ten goede komen.

Daarnaast zou het project volledig de mist in kunnen gaan, waarbij studenten vastraken en geen oplossing meer zien. Dan zal het belangrijk blijven om studenten aan te zetten tot reflectie. Hen te motiveren en na te gaan wat de achterliggende redenen zijn waarom iets niet werkt. Om van daaruit dan mogelijke alternatieven aan te brengen. Zoals we al gezegd hebben zal dit ook bijdragen tot een beter begrip van wat sociaal werk inhoudt en zal dit toekomstige hulpverleners leren omgaan met de onzekerheid en complexiteit van situaties waarin wordt gewerkt.

We willen nogmaals benadrukken dat we begrijpen dat dergelijk initiatief opzetten de nodige inspanningen zal vragen. Toch zien wij enorm veel mogelijkheden om op deze manier te werken aan verbinding, en dit ook op een zinvolle en duurzame manier te doen.

De focus bij onze idee kwam, gezien de vraag naar duurzaamheid en voedsel vooral op een voorbeeld te liggen dat deels tegemoetkomt aan de nood aan voeding binnen de wijk, en dan specifiek in de sociale hoogbouw aan de Neermeerskaai. Dit buurtvak zou in de toekomst echter op meer kunnen focussen dan enkel het opzetten van initiatieven rond voedsel. De wijk Watersportbaan kent immers meer noden en problematieken dan enkel deze omtrent voedsel. In de toekomst zou het buurtvak zich bijvoorbeeld ook kunnen richten op Ekkergerm en Malem, naast de sociale hoogbouw. Daarnaast zou ook ingezet kunnen worden op projecten in samenwerking met het politiekantoor (spanning tussen veiligheidsagenda en sociale vertrouwelijke agenda) of het ziekenhuis Jan Palfijn (linken tussen gezondheidszorg en maatschappelijk kwetsbare groepen).

6. Conclusie

Deze paper trachtte een antwoord te bieden op volgende vraag: Wat kan de betekenis zijn van sociaal werk in het opzetten van praktijken inzake voeding die duurzaam zijn op zowel sociaal als ecologisch vlak? Hiervoor werden theoretische kaders zoals de 'New Charity Economy' (NCE) en 'duurzaam sociaal werk' bestudeerd. De NCE is een systeem op basis van onder andere vrijwilligers dat zich focust op de verspreiding van een overschot aan basisgoederen aan zij die het nodig hebben. Op deze manier is armoedereductie niet enkel meer een aangelegenheid van de welvaartsstaat en sociaal werk, maar wordt er een mix gecreëerd tussen formele sociaal werkpraktijken en liefdadigheidsinitiatieven. Evenzeer werd het concept duurzaamheid verhelderd. Waar ecologische duurzaamheid betrekking heeft op het milieu, verwijst de sociale variant naar het feit dat er langdurige engagementen worden aangegaan die op een kwaliteitsvolle en rechtvaardige manier worden vormgegeven. Deze twee benaderingen worden nog te vaak los van elkaar gezien en naar onze mening is het belangrijk deze aan elkaar te koppelen om zo tot structurele veranderingen te komen die gunstig zijn voor mens en planeet. Ook werd een koppeling gemaakt tussen de NCE en duurzaamheid.

Daarnaast werden specifiek voor de Watersportbaan enkele zaken duidelijk. De toegang tot voedsel in de Watersportbaan verloopt allesbehalve gemakkelijk. Er is slechts één supermarkt, namelijk de Delhaize, die duur en niet centraal gelegen is. Ook hangt er een sociaal aspect vast aan winkels. Het zijn immers plaatsen waar mensen elkaar kunnen ontmoeten en hun sociaal netwerk kunnen uitbouwen. Vooral kleine winkels lenen zich hiertoe. In de Watersportbaan zijn echter geen kleinere winkels aanwezig, wat het gebrek aan ontmoetingsplaatsen nogmaals illustreert.

De uitdieping van een aantal cases werkte inspirerend bij bovengenoemde uitdagingen omtrent voeding en ontmoeting in de wijk Watersportbaan. Deze illustreerden zowel successen als valkuilen en uitdagingen waar aandacht voor nodig is bij het opzetten van nieuwe initiatieven – dus ook in de wijk Watersportbaan. Uit deze theoretische kaders en praktische cases, konden we enkele spanningsvelden afleiden. Zo kwam de spanning tussen de voedselnood en duurzaamheid aan bod, maar ook de sociale mix versus de doelgroepuitdagingen. Tot slot werd dieper ingegaan op de gedeelde versus de verdeelde verantwoordelijkheid. Deze spanningen werden gebundeld en meegenomen voor de uitwerking van onze concrete ideeën voor de Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen.

Uiteindelijk geeft het opzetten van een 'buurtvak', waar toekomstige sociaal werkers een verantwoordelijkheid opnemen in de buurt, een antwoord op de onderzoeksvraag. Het

'buurtvak' zou zowel op sociaal als ecologisch vlak duurzaam zijn. Op sociaal vlak wordt namelijk een langdurig, kwalitatief engagement aangegaan tussen de buurtbewoners en studenten tijdens de opleiding. Daarnaast wordt in de praktische invulling van het vak de ecologische duurzaamheid ook meegenomen. Tot slot werden ook enkele valkuilen beschreven, die te linken zijn aan de benoemde spanningsvelden.

Bronnen

Baes, L., Deceur, E. & Everaert, S. (z.d.). Watersportbaan/Neermeersen. (Wijknota).

Carley, M., & Spapens, P. (1999). Sociaal werk en duurzame ontwikkeling. [Foto]. Geraadpleegd op 22 april 2020, van <https://www.slideshare.net/socius/sociaal-werk-en-duurzame-ontwikkeling>

Cantillon, B., & Buysse, L. (2016). De staat van de welvaartsstaat. Leuven: Acco.

Coates, J. (2003). *Ecology and Social Work: Towards a New Paradigm*. Halifax: Fernwood Publishing.

Deceur, E. (2017). Sociaal-cultureel werk als democratische arena: de inzet van participatieve praktijken in stedelijke contexten. Universiteit Gent. Faculteit Psychologie en Pedagogische wetenschappen, Gent (Doctoraat). Gedownload op 23 april 2020, van <https://biblio.ugent.be/publication/8533897/file/8533898.pdf>

De Site. (z.d.). Over De Site. Geraadpleegd op 23 april 2020, van <http://www.rabotsite.be/nl/over-de-site/beleid>

Dudevszky, S., & Witte, T. (2017, 29 mei). Participatie en inclusie van jongeren met psychische kwetsbaarheid. *Jeugdbeleid*, 11, 113-118. Geraadpleegd op 29 april 2020, van <https://link.springer.com/article/10.1007/s12451-017-0145-y>

De Walsche, A. (2011). Een veerkrachtige samenleving: Over sociaal werk en transitie. *Oikos*, 56, 1, pp. 51-57. Geraadpleegd op 18 mei 2020, van docplayer.nl/12874181-Een-veerkrachtige-samenleving-over-sociaal-werk-en-transitie.html

Feys, T., & Vanhaute, E. (2016). Internationale migratie, de nationale staat en de paradox van globalisering. In J. Carlier, E. Vanhaute & C. Parker (Reds.), *De hermaakbare wereld? Essays over globalisering* (pp. 7-22). Geraadpleegd op 27 maart 2020, van <https://biblio.ugent.be/publication/8506469/file/8506480>

Garrett, P.M. (2009). Recognizing the Limitations of the Political Theory of Recognition: Axel Honneth, Nancy Fraser and Social Work. *The British Journal of Social Work*, 40(5), 1517-1533. doi: 10.1093/bsjw/bcp044

Kessl, F., Oechler, M., & Schröder, T. (2019). Charity Economy and Social Work. *European Social Work – A Compendium*, 1, 365-381. doi: 10.2307/j.ctvscxsrf.22

Komter, A. (2004). Informele solidariteit in de immigratiesamenleving. In H. Entzinger, & J. van der Meer (Reds.), *Grenzeloze solidariteit. Naar een migratiebestendige verzorgingsstaat*

(pp. 59-73). Geraadpleegd op 13 april 2020, van <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/11250>

Naert, F., Algoed, K., Crombez, J., Marneffe, W., & Vereeck, L. (2016). *Openbare financiën, Theorie en praktijk in België* (6e editie). Geraadpleegd op 13 april 2020, van [https://lib.ugent.be/nl/catalog/rug01:002370601?i=0&q="+Openbare+financi%C3%ABn%2C+Theorie+en+praktijk+in+Belgi%C3%AB](https://lib.ugent.be/nl/catalog/rug01:002370601?i=0&q=)

Närhi, K. (2004). *The eco-social approach in social work and the challenges to the expertise of social work*. Geraadpleegd op 20 mei 2020, van https://www.researchgate.net/publication/270272237_The_eco-social_approach_in_social_work_and_the_challenges_to_the_expertise_of_social_work

Samenlevingsopbouw Gent. (z.d.). *De Site*. Geraadpleegd op 23 april 2020, van <https://samenlevingsopbouwgent.be/wat-doen-we/projecten/de-site/>

Socius. (2010). *Werken aan een veerkrachtige samenleving*. Geraadpleegd op 14 april 2020, van <https://www.slideshare.net/socius/sociaal-werk-en-duurzame-ontwikkeling>

Van Langendonck, J. (z.d.). *De "actieve" welvaartsstaat*. Gedownload op 13 april 2020, van <https://hiw.kuleuven.be/nl/studeren/opleidingen/lessen/cursusmateriaal/0405/vanlangendonck.pdf>

Agentschap Onroerend Erfgoed. (2020). *Sociale woonwijk Nationale Watersportbaan Georges Nachez*. Geraadpleegd op 24 mei 2020, van <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127178>

Volckaert, E., De Decker, P., & Leinfelder, H. (2019). *Met de rollator om brood? Het vergrijzingsvraagstuk en voedingswoestijnen in Vlaanderen*. *Ruimte* (Brussel), 43, 24–29. Gedownload op 14 april 2020, van <https://biblio.ugent.be/publication/8640975/file/8641060.pdf>